INHOUDSOPGAVE

	PAGINA
1 Ligging, grenzen en omvang	2
2 Landschappelijke structuur	4
3 Infrastructuur	9
4 Nederzettingen	13
5 Bevolking	15
6 Middelen van bestaan	17
7 Sociale en culturele voorzieningen	21
8 Ontwikkeling 1850 - 1940	24
Bronnen	27
Bijlagen	29

HET OVERSTICHT
Zwolle, mei 1990.

1 Ligging, grenzen en omvang

Weerselo is een plattelandsgemeente in het midden van Twente. Het bestuurlijke en administratieve centrum wordt gevormd door het dorp Weerselo. Tot de gemeente behoren verder de kerkdorpen Deurningen, Saasveld, Rossum, en de buurschappen met hoofdzakelijk verspreide bebouwing Dulder, Hasselo, Gammelke, Volthe en Lemselo.

De gemeente Weerselo is ontstaan in 1811. Toen werden het stadgericht Oldenzaal (de stad en de naaste omgeving) en het richterambt Oldenzaal in drieën gesplitst en ontstonden de gemeenten Losser, Oldenzaal en Weerselo. Het westelijke gedeelte van het voormalig richterambt Oldenzaal (het dorp en stift Weerselo en de buurschappen Deurningen, Klein-Driene, Dulder, Gammelke, Hasselo. Lemselo, Nijstad, Rossum, Saasveld en Volthe) vormt sindsdien de gemeente Weerselo. In 1886 verloor de gemeente Weerselo een deel van het buurschap Klein-Driene aan de gemeente Hengelo. Het betrof hier een gebied van 168 ha met 324 inwoners. Na de Tweede Wereldoorlog volgden enkele grenswijzigingen met de gemeenten Borne, Enschede en Hengelo. De belangrijkste grenswijziging vond plaats in 1972, toen een ongeveer 1.000 ha groot gebied met ± 1.000 inwoners deels overging naar de gemeenten Hengelo en Borne.

De gemeente Weerselo wordt omringd door de gemeenten Tubbergen, Denekamp, Losser, Oldenzaal, Enschede, Hengelo en Borne. Op **kaart 1** is de ligging van de gemeente Weerselo in Twente weergegeven.

Het grondgebied van de gemeente Weerselo besloeg op 1 januari 1988 een oppervlakte van 93,32 km^2, waarvan 0,26 km^2 uit binnenwater breder dan zes meter bestond. De woningvoorraad bedroeg toen 2.591 eenheden en het aantal inwoners 8.527 personen. De gemiddelde woningdichtheid per km^2 was derhalve 28 woningen, de gemiddelde bevolkingsdichtheid 92 inwoners. Ter vergelijking: het bevolkingsdichtheidscijfer voor Twente als geheel op 1 januari 1980 bedroeg 400, het woningdichtheidscijfer 149.

2 Landschappelijke structuur

2.1. *Geologie*

In de wordingsgeschiedenis van het landschap in de gemeente Weerselo en bij het bepalen van het grondgebruik door de eeuwen heen hebben processen uit de geologische perioden van de ijsbedekking (het Pleistoceen) en de relatief warme huidige periode (het Holoceen) een belangrijke rol gespeeld. Het Pleistoceen en het Holoceen begonnen respectievelijk ongeveer 2.500.000 en 10.000 jaar geleden.

Voordat het in de Saale-ijstijd vanuit Scandinavië oprukkende landijs het gebied van de huidige gemeente Weerselo bereikte, was hier in een marien milieu zeeklei en in een latere koude periode een pakket grof zand en (kleihoudend) grind afgezet. Tijdens de landijs bedekking van het noordelijke deel van Nederland drong een van de landijslobben het dal van de Oerdinkel binnen en stuwde het aanwezige materiaal aan de zijkanten op tot langgerekte heuvelruggen. Het zuidoostelijke deel van de gemeente ligt op een dergelijke stuwwal. Toen het landijs zich terug trok, bleef op de oude afzettingen een niet of nauwelijks water doorlatende laag keileem, een door het landijs meegevoerd en gevormd mengsel van keien, grind, grof zand en leem, achter. Het afstromende smeltwater vormde smeltwatergeultjes, waarvan restanten nog in het landschap terug te vinden zijn.

Tijdens de laatste ijstijd van het Pleistoceen bereikte het opnieuw als een gigantische bulldozer vanuit het noorden voortschuivende landijs Nederland niet. Wel heersten hier arctische

omstandigheden, waardoor de wind door het ontbreken van een vegetatiedek vrij spel had en vat kreeg op de losse bodemdeeltjes. Het door de wind meegevoerde materiaal werd elders weer afgezet, onder meer in het gebied dat tegenwoordig de gemeente Weerselo uitmaakt. Het gehele gebied werd bedolven onder een plaatselijk dik pakket dekzand. Het aanwezige reliëf werd daardoor enigszins genivelleerd.

Op het Pleistoceen volgde het Holoceen waarin het klimaat geleidelijk milder werd, de zeespiegel begon te stijgen en de vegetatie kreeg weer een kans zich te ontwikkelen. In komvormige terreingedeelten zoals De Boekeld, waaruit door de aanwezigheid van de keileem in de ondergrond overtollig water niet weg kon vloeien, ontwikkelde zich hoogveen in een zuurstofarm en drassig milieu. De beken zetten langs hun oevers kleiachtig zand af, dat hier en daar met veen vermengd werd. In verband met de algemene hellingshoek van het terrein (het meest oostelijke deel van de gemeente ligt ± 93 meter boven N.A.P., de meeste westelijke uithoek ongeveer 12 meter) en de afvloeiingsrichting van de beken bevinden de beekdalafzettingen zich hoofdzakelijk in langgerekte oost-west georiënteerde stroken. De beekafzettingen en de andere genoemde geologische formaties met de daarop ontstane bodemsoorten zijn ingetekend op **kaart 2**.

2.2. Bodemgesteldheid en landschap
Het uitgesproken micro-reliëf in grote delen van het Weerselose grondgebied vormde de grondslag voor het gemengde agrarische bedrijf en het landschap zoals zich dat rond het midden van de vorige eeuw voordeed. Landschappelijk gezien is het "bekken van Weerselo" een eenheid, gelegen als het is tussen de stuwwallen in het westen (Zenderen-Tubbergen), het noorden (Vasse-Ootmarsum) en het oosten (Oldenzaal-De Lutte).

Van oudsher was het Twentse boerenbedrijf gebaseerd op de drie elementen: bouwlanden (essen), groengronden (broeken en maten/meden) en woeste veld- (heide) en veengronden. Eigenlijk zou daar nog het loofbos als vierde element aan toegevoegd moeten worden, doch dit had men meer nodig voor woning, huisraad, brandstof en gereedschap dan als grondstof voor het bedrijf.

De akkers legden de boeren aan op de hoger gelegen delen van de dekzandgronden, zo dicht mogelijk bij de lager gelegen beekdalgronden. Eeuwenlange bemesting van de van nature relatief onvruchtbare dekzandgronden op de gestuwde afzettingen met een mengsel van bosstrooisel, heideplaggen en mest uit de potstal zorgden voor het ontstaan van een vruchtbare bodem met een meer dan 30 cm dik cultuurdek, de zogenaamde enkeerdgronden.

De meeste essen in de gemeente Weerselo kenmerken zich door hun geringe grootte en langgerekte vorm en zijn individueel aangelegd. Een en ander hangt samen met de sterke verbrokkeling van het terrein en de vele, parallel stromende beken. De lange zijden der essen worden begrensd

door de groengronden, de korte zijde door de heidevelden. Duidelijke voorbeelden van oude bouwlandcomplexen waren rond het midden van de vorige eeuw nog de essen van Volthe, Rossum, Lemselo, Gammelke, Saasveld en Deurningen. In de meeste gevallen konden in iedere buurschap meer dan twee essen onderscheiden worden. Rond Rossum lagen bijvoorbeeld de Riekhofs Esch, de Linder Esch, de Wieker Esch en de Looster Esch. De Lutteker (= kleine) Esch was één van de drie essen rond Gammelke.

De groengronden waren nodig voor de veeteelt, die men meer uitoefende omwille van de mestvoorziening en de vetweiderij, dan om de zuivelprodukten. De wei- en hooilanden kregen een plaats op de laaggelegen vochtige beekdalafzettingen die hiervoor zeer geschikt waren. De vruchtbaarheid van de uit fijn zand en klei bestaande beekkleigronden werd op natuurlijke wijze in stand gehouden, doordat ze regelmatig overstroomd en daardoor van een laag vruchtbaar slib voorzien werden. Vóór de grote, negentiende-eeuwse ontginningen een aanvang namen, werden de graslandcomplexen van redelijke kwaliteit over het algemeen "maten" of "meden" genoemd. De term matenlandschap wordt dan gehanteerd voor al het grasland dat omstreeks 1850 in verkavelde vorm aanwezig was. De Noordijker meden, Saasvelder meden en het gebied ten noorden van Rossum vormen een dergelijk matenlandschap, dat gekenmerkt wordt door een meer of minder regelmatig blokverkaveling en de aanwezigheid van houtwallen en hagen, die als perceelsscheidingen fungeerden. Drassige, hoofdzakelijk onverkavelde groengronden werden aangeduid met "broeken", waarvan het Westerinker Broek en het Boeren Broek voorbeelden waren.

De derde belangrijke categorie gebruiksgronden voor het uitoefenen van het gemengde, hoofdzakelijk zelfverzorgende, agrarische bedrijf waren de heidevelden en de veengronden. De heide was weideplaats voor schapen, honingwingebied voor bijen en leverde de plaggen voor de bemesting. De heidevelden strekten zich uit over de voor akkerbouw ongeschikte zandgronden met een laag grondwaterpeil die vanwege het afplaggen ten behoeve van de bereiding van potstalmest nog eens extra verschraalden. Zo ontstonden de sterk uitgeloogde podzolgronden in het Weerselosche Veld, het Honde Veld, het Gammelkerveld, het Saasvelder Veld en Veen en het Rossumer Veld en Meden.

Na 1850 vond er als gevolg van het ontginnen van de woeste gronden in een groot deel van het gemeentelijke grondgebied een belangrijke uitbreiding van het matenlandschap plaats. Ook veel bouwlanden werden omgezet in weiland. Desondanks was in 1940 in verschillende delen van de gemeente bovengenoemde driedeling in het grondgebruikspatroon van het zogenaamde Middeleeuwse ontginningslandschap nog duidelijk te herkennen. Na de Tweede Wereldoorlog maakte een groot deel van het fijnmazige coulissenlandschap door de uitvoering van ruilverkavelingen

plaats voor een rationeel verkaveld jong ontginningslandschap, waarin voor houtwallen, hagen en meanderende beekjes geen plaats meer was.

2.3. Bodembeheer en ontginningen
Van oudsher was het grondgebied dat tegenwoordig tot de gemeente Weerselo behoort eigendom van verschillende marke-organisaties. Het merendeel der marken vindt zijn oorsprong in de veertiende eeuw (Volthe 1383, Rossum 1381/1383, Lemselo 1335, Dulder 1381/1383). Uitzonderingen zijn de marke Gammelke (1456) en de marke Deurningen die eerst na 1500 ontstonden. Wanneer de nog gedeeltelijk binnen de gemeente gelegen marke Hasseloo is ontstaan is niet bekend.
Een deel van de grond was al voor de oprichting van de marke-organisaties in handen gekomen van de bewoners van verschillende adellijke hoven. Weerselo kende vroeger drie van dergelijke versterkte erven met de rechten van een havezate, te weten Hoikinck, Saasveld en Everlo. Verder stond er vroeger het adellijke huis Grotenhuis. Alleen het koetshuis van "het Everlo" in de buurschap Volthe is nog aanwezig en doet deels dienst als woning en deels als restaurant.

Toen omstreeks 1840 de marke-organisaties van Gammelke (1838), Deurningen (1838), Hasseloo (1841), Rossum (1842), Lemseloo (1844), Dulder (1844) en Volthe (1873), werden opgeheven, stond in ieder geval juridisch gezien niets een grootschalige ontginning van de woeste gronden en daardoor een uitbreiding van het areaal bouw- en weiland meer in de weg. Het duurde echter tot omstreeks 1900 voordat daarmee een aanvang kon worden gemaakt. Tot dan had een nijpend tekort aan betaalbare (organische) mest het vruchtbaar maken van de schrale heidegronden in de weg gestaan. De introductie van kunstmest rond de eeuwwisseling maakte aan dat probleem een einde. Op relatief grote schaal werden woeste gronden, overeenkomstig het veranderde produktieplan, omgezet in weidegronden. Van 1930 tot 1939 is de oppervlakte cultuurgrond door ontginning met niet minder dan 1.583 ha toegenomen. De totale oppervlakte woeste grond in de gemeente bedroeg in 1939 bedroeg nog slechts 923 ha (820 ha heide en 103 ha moeras). De ontginning van de velden dateert vooral uit de jaren twintig en dertig van de twintigste eeuw. Het waren meestal de landheren die het initiatief namen tot deze ontginningen. Boerenzoons, die vaak al op een landgoed, bijvoorbeeld Herinckhave (gelegen in de gemeente Tubbergen), werkten, werden te hulp geroepen bij het ontginningswerk. Vaak kochten deze boerenzoons de later op de ontgonnen gronden geplaatste boerderijen. De grond waarop deze bedrijven zijn gelegen, is meestal ongeschikt voor akkerbouw als gevolg van de te hoge grondwaterstanden, zodat bijvoorbeeld in het Westerinker Broek uitsluitend zuivere weidebedrijven gevestigd konden worden. In de rest van de gemeente overheerst het gemengde bedrijf.

Op **Kaart 3** zijn de voormalige marken ingetekend. In de gemeente Weerselo werd bij de ontbinding van de marke-organisaties alleen

aan de bezitters van bouwland een deel van de woeste gronden toegewezen. Slechts bij de markeverdelingen van Rossum en Dülder krègen ook de overige inwoners een deel.

2.4. Waterbeheersing
De gemeente Weerselo ligt grotendeels in het stroomgebied van de Regge, met uitzondering van het gebied rond Volthe dat in het stroomgebied van de Dinkel ligt. De scheiding tussen deze beide stroomgebieden wordt gevormd door de stuwwallenrug Ootmarsum-Oldenzaal-Enschede.
Het gebied rond Volthe watert via de Voltherbeek-Linderbeek af op de Dinkel en via de Roelinksbeek op het kanaal Almelo-Nordhorn, overig Weerselo via Loolee en Deurningerbeek-Bornsebeek op de zijtak van het Twentekanaal en de Regge.

Vanwege de ligging van de gemeente Weerselo in een komvormig gebied had men, zolang de afwatering geheel aan de talrijke beken werd overgelaten, periodiek met ernstige wateroverlast te kampen. Een verbetering van de waterhuishouding kwam pas laat en moeizaam op gang door de aard van het reliëf en de bodemformaties, de vaak onaantastbare rechten van de eigenaars van de vele watermolens en een sterke weerstand onder de bewoners van het gebied. Zij wilden lange tijd niet meewerken omdat zij hoge kosten vreesden en tot de introduktie van de kunstmest aan het einde van de vorige eeuw de natuurlijke bemesting van de groengronden door de overstromende beken niet konden missen. Belangrijke verbeteringen in de waterhuishouding kwamen tot stand in het kader van de regulatie van de Regge, waartoe voor het hele stroomgebied van die rivier in 1883 een speciaal waterschap werd opgericht. Voor de gemeente Weerselo waren vooral de werken die ten tijde van de werkverschaffing in de jaren dertig uitgevoerd werden van belang. Veel beken werden rechtgetrokken en van stuwen voorzien. De afwatering op de Regge is sterk verbeterd door het omleggen van de Bornsebeek en het afsnijden van de noordelijke tak van de Loolee.

Afgezien van de reeds geschetste problemen bij het tot stand komen van verbeteringswerken in het Reggedal, deed zich voor het stroomgebied van de Dinkel nog een ander probleem voor. Deze rivier dient hoofdzakelijk voor de doorvoer van water van elders. Aan een verbetering op Nederlands grondgebied zou een verbetering van de Dinkel op Duits grondgebied vooraf moeten gaan. Pas na het sluiten van een verdrag tussen de provincie Overijssel en de Kreis Bentheim in 1933 werd een gemaakt met de noodzakelijke verbeteringen. Een speciaal waterschap voor de Benedendinkel dateert uit 1942. Het gebied van de Bovendinkel zou tot 1970 buiten waterschapsverband blijven. Tegenwoordig behoort het hele grondgebied van Weerselo tot het waterschap "Regge en Dinkel", dat tot stand kwam door samenvoeging van "De Regge" en "De Benedendinkel".

3 Infrastructuur

3.1. Waterwegen

Scheepvaartwegen hebben in de geschiedenis van de gemeente Weerselo een geringe rol gespeeld. Van de Weerselose beken werd alleen de Loolee bevaren, namelijk vanaf de schippersherberg Het Loo in het westen van de marke Dulder tot Almelo. Om te kunnen varen, moest het water in de Loolee dikwijls opgestuwd worden door het aanleggen van kunstmatige dammen. Als dan het water voldoende gestegen was, staken de schippers de dammen door en lieten zich met de vloed een eindweegs meedrijven.

Pogingen en plannen rond het midden van de vorige eeuw om de Dinkel via een kanaal te verbinden met de Regge liepen op niets uit. Zo voorzag het oorspronkelijke Overijsselsche Kanalenplan van 1847 in het aanleggen van kanalen naar de Dinkel, maar in latere versies van dat plan kwamen deze niet meer voor. Een kanaal van Almelo naar de Eems in Duitsland was uit handelsoverwegingen wel gewenst, maar de aanleg ervan werd te duur geacht. Pas ingevolge een in 1876 te Berlijn gesloten overeenkomst werd ten slotte toch nog een kanaal van Almelo naar de Vecht bij Nordhorn aangelegd, het kanaal Almelo-Nordhorn. Op Nederlands grondgebied werd het kanaal in 1889 opengesteld, op Duits grondgebied in 1904.

Hoewel het kanaal slechts 14 meter breed werd, was het vanwege een groot aantal wisselplaatsen (in totaal 19) goed te bevaren. Om enige economische betekenis te hebben, kwam het kanaal echter te laat, namelijk nadat de spoorwegen de transportfunctie van de Twentse waterwegen al grotendeels hadden

overgenomen. Het kanaal kreeg daardoor alleen een bescheiden rol toe bedeeld in het transport van kunstmest en turf tussen Almelo en Nordhorn. Daarnaast bemoeilijkten hoge tolarieven een rendabele exploitatie. Na de Tweede Wereldoorlog werd de scheepvaart op het kanaal gestaakt, enerzijds als gevolg van de verwoesting van veel sluizen en bruggen tijdens de oorlog, anderzijds door het verlanden van de waterweg. Tot een economische expansie van de gemeente Weerselo heeft de aanleg van het kanaal Almelo-Nordhorn niet bijgedragen. Daarvoor liep het tracé van het kanaal ook te ver noordelijk, lag het te ver van de belangrijke kernen van de gemeente en was de lengte van het tracé binnen de gemeentegrenzen te gering (nog geen 3 km). Over het kanaal Almelo-Nordhorn werd op Weerselo's grondgebied slechts één brug gebouwd: de Huneborgbrug.

3.2. Wegen

In 1884 bezat de gemeente Weerselo, afgezien van de rijkswegen Almelo-Hengelo en Hengelo-Oldenzaal, die alleen de periferie der gemeente beroerden, slechts ruim 1 km verharde weg, namelijk die van het Stift over Fleringen naar Almelo en Tubbergen. Deze weg liep grotendeels over het grondgebied van de gemeente Tubbergen. Het overgrote deel van het goederen- en personenvervoer tussen de verschillende dorpen en buurschappen vond plaats over zandwegen. De belangrijkste hiervan waren de Postweg van Oldenzaal langs Saasveld en Weleveld naar Zenderen en Almelo, de Oude Dijk van Oldenzaal over de Deurninger Es naar Delden, De Bornse Dijk van Ootmarsum over het Stift naar Hertme en Borne, en de Oldenzaalse Dijk die tussen de Rossumer en Lemseler Es door van Ootmarsum naar Oldenzaal liep.

De modernisering van het wegennet dateert van kort voor de Eerste Wereldoorlog. Eerst werden de wegen van Weerselo over Lemselo naar Oldenzaal, van Weerselo over Saasveld naar Borne (Bornse Dijk), en van Ootmarsum over Rossum naar Oldenzaal (Oldenzaalse Dijk) verhard. Korte tijd later kwam de weg van Hengelo over Deurningen naar Weerselo gereed.

Het net van provinciale wegen werd na de Eerste Wereldoorlog uitgebreid met een weg van Weerselo over Agelo naar Ootmarsum, die bij Reutum de oude Bornse Dijk kruist en een weg van Deurningen langs het vliegveld Twente naar Enschede. Verder vond er een grote bochtafsnijding plaats te Saasveld van de Noordijker Es tot het Saasvelder Molenven.

Door het aanvankelijk ontbreken van een echt centrumdorp in de gemeente hadden de wegen allereerst betekenis voor het doorgaande verkeer; ze zijn dan ook niet speciaal op het dorp Weerselo gericht. De Rijkswegen hadden vrijwel geen lokale betekenis. Daarom is van gemeentewege een aanvullende wegennet aangelegd om de kernen en buurschappen onderling te verbinden. De belangrijkste zijn de wegen van Lemselo naar Rossum, van Deurningen naar Gammelke, van Hasselo naar Borne en van Rossum naar Volthe. Begin jaren '50 bestonden er echter nog geen

rechtstreekse verbindingen tussen Weerselo en Rossum, tussen Saasveld en Deurningen en tussen Deurningen en Rossum. Het gehele gebied tussen Weerselo, Saasveld, Borne en Deurningen was toen nog van verharde wegen verstoken.

Ondanks Weerselo's geografisch centrale ligging in Twente gaan de grootste verkeerstromen langs de randen der gemeente en ligt de gemeente betrekkelijk geïsoleerd. Het ontbreken van belangrijke bevolkingskernen belemmerde de opkomst van openbare vervoermiddelen. Pas na 1946 gelukte het Weerselo om in het autobusverkeer opgenomen te worden. Voor de dorpen Rossum en Deurningen was dat al het geval. Zij dankten dat aan hun gunstiger ligging aan respectievelijk de hoofdverkeerslijnen van Oldenzaal naar Ootmarsum en van Oldenzaal naar Hengelo. Het openbare vervoer was dus zeer beperkt en weerspiegelde nog sterker dan het wegennet het gemis van een duidelijk centrumdorp en de afwezigheid van directe verbindingen tussen de verschillende dorpen en buurschappen in de gemeente Weerselo.

3.3. Spoorwegen

Spoorwegen hebben voor Weerselo slechts beperkte economische betekenis gehad. De spoorlijn Hengelo-Oldenzaal loopt 6 kilometer over Weerselo's gebied, doch er is aan dit baanvak nooit een station of halte geweest. De gemeente is dus op de stations van Oldenzaal, Hengelo en Almelo aangewezen.

De gunstige ligging van de dorpen Rossum en Deurningen verklaart de grotere mate waarin zij opgenomen waren in het net van openbaar vervoer. Rossum kreeg een halte aan de in 1903 geopende, door de Nederlandsch-Westfaalsche Stoomtramweg-Maatschappij aangelegde tramlijn Oldenzaal-Denekamp, doch deze lag te ver van het dorp (2 km) om voor het personenvervoer van grote betekenis te worden. In 1937 werd het gebruik van deze lijn derhalve beperkt tot het vervoer van brandstoffen en kunstmest. Tijdens de Tweede Wereldoorlog is echter ook dit gestaakt en zijn de rails opgebroken.

3.4. Luchtvaart

Na de Eerste Wereldoorlog, waarin het vliegtuig vooral door militaire toepassingen een grote ontwikkeling doormaakte, kwam de burgerluchtvaart op gang. Enkele zakenlieden uit Oldenzaal en het aangrenzende Bentheim vatten het plan op om ergens in Twente een terrein als vliegveld in te richten. De keuze viel op een stuk heide in de buurtschap Deurningen (gemeente Weerselo). Er kwam een "luchthaven" gereed met een lengte van 400 en een breedte van 250 meter gereed, maar omdat het veldje op de Deurningerheide al spoedig niet meer aan de gestelde eisen voldeed, heeft het maar kort dienst gedaan. Mede ingegeven door de geslaagde retourvlucht met een K.L.M.-vliegtuig naar Nederlands-Oostindië werden de plannen voor een luchthaven in Twente nieuw leven ingeblazen door de gemeenten Enschede, Hengelo, Lonneker, Oldenzaal, de Twentse Kamer van Koophandel en enkele particulieren. Zij richtten op 2 maart 1928 te Enschede de

"N.V. Luchtvaartterrein Twenthe" op, waarna in de driehoek Enschede, Hengelo Oldenzaal een terrein van 900 bij 760 meter werd aangekocht en ingericht als luchthaven. De officiële opening van het vliegveld Twente volgde op 29 augustus 1931, enkele maanden na instelling van een vliegdienst Amsterdam-Twente. De eerste geregelde lijndienst op Amsterdam startte in 1932.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd het oorspronkelijk voor de burgerluchtvaart aangelegde vliegveld een militaire basis. Er vond tevens een sterke uitbreiding plaats. In 1966 is de militaire basis weer beperkt opengesteld voor de burgerluchtvaart en werden de lijndiensten hervat.

4 Nederzettingen

4.1. Kerkdorpen
Het dorp **Weerselo** is in eerste aanleg ontstaan ter hoogte van **Het Stift**, in de nabijheid van een klooster. Nadat in het begin van de negentiende eeuw ongeveer 1 km ten zuidoosten van Het Stift een kleine rooms-katholieke kerk gebouwd werd, kwam daar een nieuwe nederzetting tot ontwikkeling, die werd aangeduid met de naam **Nijstad** en uitgroeide tot het centrum van het huidige dorp Weerselo. Stad betekent hier niet meer dan (woon)stede. Doordat de groei van de oude nederzetting vervolgens stagneerde, heeft Het Stift tot op heden zijn oorspronkelijke karakter grotendeels behouden. Langs de verbindingsweg tussen de samenstellende onderdelen van het dorp Weerselo ontstond lintbebouwing. Deze vorm van bebouwing was oorspronkelijk ook kenmerkend in Nijstad, waar de eerste bewoning zich aan een viertal wegen rond de rooms-katholieke kerk concentreerde. Duidelijke kernvorming trad in het dorp Weerselo pas op na de Tweede Wereldoorlog. Vlakbij de rooms-katholieke kerk werd in 1955 het nieuwe gemeentehuis van Weerselo in gebruik genomen, ter vervanging van het in 1898 op Het Stift gebouwde gemeentehuis. Dit gemeentekantoor doet tegenwoordig dienst als verenigingsgebouw en kleuterschool en staat naast de nog in gebruik zijnde ambtswoningen. De jongste uitbreiding van het dorp Weerselo is na 1974 tot stand gekomen onder de naam Nijstad.

Rossum ligt op een dekzandrug aan de voet van de zuidelijke Twentse stuwwal. Het was in 1850 nog een duidelijk voorbeeld van een

kransesdorp, waarbij de boerenerven rond de oude bouwlandcomplexen lagen. Kernvorming dateert ook in Rossum van na de Tweede Wereldoorlog.

De Rossumer Es had een zogenaamde meerstrepige verkaveling, die zich kenmerkte door sterk uiteenlopende richtingen waarin de akkers lagen. Deze vorm van percelering verraadt een langdurig groeiproces. Van dit oorspronkelijke verkavelingspatroon op de essen is maar weinig over; het heeft plaats gemaakt voor een rationele structuur.

Rond de havezate Saterslo ontwikkelde zich **Saasveld**. Het is een bekend verschijnsel dat in vroeger tijden de boeren bescherming zochten in de nabijheid van een kasteel. De bebouwing vond er dan ook volgens een ander patroon plaats dan bij de andere concentraties in de gemeente Weerselo. Saasveld is een esnederzetting met een losse structuur zonder dorpskern. De losse structuur hangt samen met de verbrokkeling van het reliëf. Op het voormalige kasteelterrein bevindt zich tegenwoordig een rooms-katholieke kerk met begraafplaats en pastorie. Als enige van de kernen in de gemeente Weerselo bezit Saasveld nog een korenmolen: de "Soaseler Möl". Deze in 1978 gerestaureerde molen is nog steeds in gebruik.
Het bebouwingspatroon te **Deurningen** is lange tijd onregelmatig geweest. Ook hier is het bebouwingspatroon een afspiegeling van het grillige micro-reliëf. Het centrum van Deurningen wordt nu echter gedomineerd door de negentiende en twintigste eeuwse bebouwing. Deze bebouwing is ontstaan bij de kerk, gelegen aan een in de negentiende eeuw belangrijk verkeersknooppunt. Het kerkdorppatroon bepaalt in sterke mate het huidige aanzicht van Deurningen, slechts aan de rand van het dorp kan nog iets van het oude esdorp teruggevonden worden.

4.2. Verspreide bebouwing
De oorspronkelijke esnederzettingen **Dulder, Gammelke, Lemselo, Volthe** en **Hasselo** hebben ondanks kleine structuurwijzigingen tot op heden hun landschappelijke en agrarische karakter grotendeels behouden. Gammelke en Volthe gelden nog als de meest representatieve voorbeelden van esnederzettingen met een losse structuur, de zogenaamde losse esdorpen. **Lemselo** heeft nog steeds een hoefijzervormige hoofdstructuur, waarbij de essen onvolledig door de boerderijen omsloten worden. Lemselo kan dan ook getypeerd worden als hoefijzer-esdorp. In de losse esdorpen Dulder en Hasselo (dat na de grenswijziging met Hengelo grotendeels buiten de gemeente Weerselo ligt) heeft een beperkte concentratie van de bebouwing plaatsgevonden.
Vanaf de grootschalige ontginning van de woeste heide- en veengronden en de natuurlijke wei- en hooilanden is naast de in 1850 bestaande nederzettingsvormen een geheel nieuwe bewoningsvorm ontstaan, namelijk die van de verspreide bebouwing. Na het begin van de jaren dertig werd deze ontwikkeling enigszins tot staan gebracht door toename van de bebouwing in de kleine kerkdorpen.

5 Bevolking

5.1. Loop van de bevolking
Tabel 1 geeft een overzicht van de bevolkingsontwikkeling in de gemeente Weerselo tussen 1850 en 1940. Daaruit blijkt dat tot omstreeks de eeuwwisseling het inwoneraantal van de gemeente voortdurend is afgenomen. Oorzaken daarvan waren de slechte vooruitzichten in de landbouw, vooral ten tijde van de grote internationale landbouwcrisis rond de jaren tachtig van de negentiende eeuw, en de afwezigheid van vervangende werkgelegenheid binnen de gemeentegrenzen. Veel mensen trokken naar de Twentse textielcentra, anderen emigreerden.

Rond 1900 begon de bevolking van de gemeente Weerselo weer in aantal toe te nemen, eerst langzaam en vanaf ± 1910 snel. De toename was voornamelijk een gevolg van de verbeterde hygiëne en medische verzorging op het platteland, waardoor een scherpe daling van de zuigelingensterfte optrad. Daarnaast bleef het geboortecijfer in de gemeente Weerselo tot ongeveer 1940 onveranderd hoog. Weerselo heeft al sinds de negentiende eeuw een vertrekoverschot.

5.2. Ruimtelijke spreiding
Blijkens **tabel 2** woonde in 1849 ruim 10% van de totale gemeentelijke bevolking in het dorp Weerselo en omgeving. Weerselo was echter niet de grootste bevolkingsconcentratie in de gemeente. Groter waren Dulder/Saasveld (ruim 18%), Hasselo (bijna 16%) en Deurningen (14%). De rest van de bevolking woonde verspreid over de andere

nederzettingen in de gemeente. Op 1 mei 1947 bedroeg volgens **tabel 3** het aandeel in de gemeentelijke bevolking woonachtig in de kernen Weerselo,. Rossum, Saasveld en Deurningen samen ruim 19%. In 1930 telden de dorpen Weerselo, Rossum, Deurningen en Saasveld in totaal slechts 162 woningen in min of meer gesloten bebouwing, oftewel iets meer dan 14% van de totale gemeentelijke woningvoorraad van 1.122 eenheden. Op 1 januari 1988 was ruim 49% van de totale gemeentelijke bevolking woonachtig in de kerkdorpen (= 4.236 personen). Met een aandeel van 20% (= 1.754 personen) was het dorp Weerselo veruit de grootste bevolkingsconcentratie in de gemeente. De cijfers voor 1988 staan in **tabel 4**.

6 Middelen van bestaan

6.1. Landbouw
Tot in het begin van de twintigste eeuw stond de veeteelt in de gemeente Weerselo in dienst van de akkerbouw. De spil van het boerenbedrijf was de verbouw van rogge, het belangrijkste handelsprodukt. Alle hoger gelegen gronden, waartoe in de regel ook de es behoorde, werden er mee ingezaaid. Soms werd er een jaar boekweit tussen door geteeld. De lagere gelegen zuurdere gronden dienden voor de verbouw van andere graangewassen als gerst en haver en aardappelen. De vlasteelt (voor de huisweverij) vond veelal plaats op omgeploegd klaverland.

Vruchtwisseling werd niet toegepast, in plaats daarvan werd de bodem ieder jaar "vernieuwd" met een vers laagje potstalmest. De grootte en de kwaliteit van de akkers was daarom direkt afhankelijk van de omvang van de veestapel die gehouden kon worden en dus indirekt van de oppervlakte en de kwaliteit van de natuurlijke wei- en hooilanden. Daarnaast dienden de gemeenschappelijke woeste gronden als graasgebied voor het vee. Voorzover er niet over voldoende gras en hooi beschikt kon worden, vond bijvoedering met stoppelknollen en spurrie (beide tussenvruchten) plaats.

Vanaf ongeveer 1850 werd de produktie voor de markt steeds belangrijker en leggen de zandboeren zich meer en meer toe op de bereiding van boter en de verkoop van vlees (vooral van varkens en schapen) en eieren. Met de boterbereiding voor de markt kon ook het mesten van varkens toenemen, omdat de ondermelk en de

karnemelk, vermengd met aardappelen en roggemeel uitstekend varkensvoer vormde.

De accentverschuiving van akkerbouw naar veeteelt (in het bijzonder de rundveehouderij ten behoeve van de zuivelbereiding) kreeg rond de jaren tachtig van de negentiende eeuw extra impulsen. Door het opleggen van hoge tarieven op gemest vee door Pruisen en het uitbreken van de landbouwcrisis werd de verbouw van graangewassen en het mesten van vee steeds minder rendabel.

De prijzen van zuivelprodukten waren tijdens de crisis redelijk stabiel gebleven, waardoor steeds meer agrariërs zich toelegden op de veeteelt en het houden van varkens en pluimvee. Om de kwaliteit van de boter te verhogen werden boterfabrieken opgericht, vaak op coöperatieve grondslag. Enerzijds waren de zuivelfabrieken een reactie op de zwakke concurrentiepositie van de Nederlandse boter op de internationale markten en op het toenemende belang van de rundveehouderij, anderzijds betekende de komst van de fabrieksmatige zuivelbereiding een grote stimulans voor het uitbreiden van de veehouderij. Daarnaast speelden de introduktie van kunstmest en de aankoop van betere zaden na 1900 een rol van betekenis. De kunstmest maakte een uitbreiding en kwalitatieve verbetering van de groengronden mogelijk.

Omstreeks 1900 ontstond in de gemeente Weerselo een viertal zuivelfabriekjes; een particuliere in Dulder, eigendom van de Gebr. Silderhuis, een coöperatieve te Rossum, een coöperatieve in het dorp Weerselo en een coöperatieve in Saasveld. De zuivelfabriek "De Eendracht" van Rossum, in 1894 gebouwd, behoorde tot de eerste roomboterfabrieken in Overijssel. De coöperatieve fabriek te Saasveld (1912) verving een voormalige particuliere (de fabriek van Lesscher), waaraan ook de boeren van het dorp Weerselo hun melk leverden. Omdat het transport van de melk naar de fabriek vaak problematisch was, besloten enkele Weerselose ingezetenen tot het oprichten van een eigen coöperatieve fabriek. Deze aanvankelijk met handkracht aangedreven roomboterfabriek werd op 1 september 1907 in werking gesteld en in 1910 voorzien van stoomaandrijving. Zuivelfabrieken komen thans niet meer voor in de gemeente Weerselo. Wel zijn de gebouwen van de voormalige roomboterfabriek in het gelijknamige dorp nog aanwezig; er is een slachterij in gevestigd.

Het toenemende belang van de veeteelt uitte zich tussen 1850 en 1940 in het landschap in de vorm van een uitbreiding van het areaal grasland. De uitbreiding was voornamelijk het gevolg van de voortschrijdende ontginningen van woeste gronden en het in cultuur brengen van de natuurlijke wei- en hooilanden. Een gevolg van de ontginningen was dat tussen 1910 en 1939 het totale oppervlak cultuurgrond in de gemeente Weerselo toenam van 3.991 ha tot 7.733 ha. De gemiddelde grootte van de landbouwbedrijven steeg in die jaren van 5,34 ha in 1910 tot 7,89 ha in 1930. Tussen 1910 en 1930 nam de groep van kleinste

bedrijven (1 - 5 ha) af, terwijl de groepen van 5 - 10, 10 - 20 en meer dan 20 ha toenamen. Na 1930 bleef het areaal grasland in verhouding tot het areaal bouwland gelijk (32,6% bouwland tegenover 67,4% grasland). Ook de ontwikkeling van de veestapel vanaf 1850 illustreert de verschuiving in het agrarische bedrijf naar de rundvee- varkens- en kippenhouderij, met als gevolg een sterk gewijzigde inrichting en veranderd uiterlijk van de boerenverven.

Na de tweede wereldoorlog kwam de akkerbouw steeds meer in dienst van de veeteelt te staan. Een deel van de oude bouwlanden werd omgezet in weiland; voedergewassen verdrongen het graan verder naar de achtergrond.

Was in 1850 nog bijna de gehele beroepsbevolking werkzaam in de landbouw (volledig en/of in deeltijd), in 1977 bedroeg het aandeel van de mannelijke beroepsbevolking in de landbouw nog slechts 23,9% en het aandeel van de vrouwelijke beroepsbevolking nog 11%. Verreweg de meeste mensen werkten toen in de nijverheid en de diensten buiten de eigen gemeente.

6.2. Ambacht en industrie

In 1852 maakt het gemeenteverslag melding van slechts één fabriek, te weten een calicotweverij. Calicot is een katoenenstof, geweven met de in het begin van de vorige eeuw in Engeland ontwikkelde weeftechniek met de schietspoel. Het aantal hier werkzame arbeiders wordt niet vermeld. Tien jaar later, in 1862, meldt het gemeenteverslag dat er in de gemeente Weerselo geen fabrieken meer aanwezig zijn, en dat de ingezeten calicotwevers en arbeiders, voorzover zij werk konden krijgen, in hun eigen woning werk verrichten voor de fabrikanten in omliggende Twentse industriecentra. Met uitzondering van een leemgroeve, die grondstof leverde voor een Hengelose steenfabriek, en de genoemde zuivelfabrieken (in totaal werkten in die twee takken van nijverheid in 1930 slechts 15 mensen), is in de gemeente Weerselo daarna geen industrie van betekenis meer opgekomen. Wel werd in Rossum aan de (inmiddels opgeheven) tramlijn een fabriekje gebouwd, dat klei vermaalde tot ontkleuringsmiddel. Een gedeelte van de bedrijfsgebouwen van "Decolora" is nog aanwezig. Met betrekking tot de niet-agrarische werkgelegenheid werd Weerselo meer en meer een forensengemeente.

In tegenstelling tot de fabrieksnijverheid waren de ambachten in de gemeente Weerselo wel belangrijk. In verhouding tot het aantal inwoners was het aantal ambachtslieden er zelfs zeer groot. Zo telde in 1902 de gemeente 34 klompenmakers, 29 timmerlieden, 15 ververs, 14 kleermakers, 11 metselaars, 10 wevers, 10 bakkers, 10 smeden, 5 houtdraaiers, 5 mandenmakers, 5 molenaars, 5 wagenmakers, 5 stoelenmakers, 4 slagers, 4 kuipers en 3 houthakkers.

Hoewel in mindere mate dan in de nijverheid heeft zich ook in de ambachten het verschijnsel van wonen in de gemeente Weerselo en werken in andere gemeenten voorgedaan. In 1949 bedroeg het

aantal forenzen in deze sektor meer dan 50%. Alleen de woningbouw en de smederij waren hoofdzakelijk lokaal verzorgend. Een aanzienlijk deel van de ambachtslieden hield er een boerderij of winkel op na. Na 1950 daalde de werkgelegenheid in het ambacht sterk door het wegvallen van een aantal traditionele bedrijven als brood- en banketbakkerijen, smederijen en fietsherstelwerkplaatsen.
Tegenover de daling in het ambacht stond een toename van de werkgelegenheid in vooral de confectienijverheid. Het aantal arbeidsplaatsen in ambacht en industrie samen nam tussen 1950 en 1963 in de gemeente Weerselo toe met 86. In 1977 was van de mannelijke beroepsbevolking van Weerselo 49,3% werkzaam in de nijverheid en van de vrouwelijke beroepsbevolking 22,8%.

7 Sociale en culturele voorzieningen

7.1. Kerken en begraafplaatsen
In 1850 was ruim 96% van de totale bevolking van de gemeente Weerselo rooms-katholiek. Het Stift was toen nog steeds een kleine hervormde enclave en is dat nadien gebleven. Verder woonde een klein aantal hervormde gezinnen verspreid over de andere nederzettingen, vooral bij de grens met Hengelo (Hasselo en Klein-Driene). In totaal maakten de Nederlands hervormden in 1850 iets minder dan vier procent van de totale gemeentelijke bevolking uit.

In de gemeente Weerselo stond in 1850 een vijftal kerkgebouwen, waarvan vier rooms-katholieke en één de hervormde. Ieder der kerken had een eigen begraafplaats.

De oudste kerk van de gemeente Weerselo is de Stiftskerk op het Stift te Weerselo. Het Stift is rond 1150 ontstaan uit een kapel, gewijd aan de H. Remigius. Oorspronkelijk werd het stift opgezet als een vrije leefgemeenschap zonder bijzondere regels, op 14 september 1151 werd het echter verheven tot Benedictijner abdij. Het Stift verwierf door de eeuwen heen veel goederen, in de regel boerderijen (minstens 60) en daarnaast akkers, bossen, weiden, tienden, eigenhorigen en zelfs de kerk van Ootmarsum en haar bezittingen. Kort na 1500, na een lange tijd van verslappende tucht en vruchteloze bisschoppelijke pogingen deze te herstellen, veranderden de op het Stift woonachtige freules het klooster in een vrij, adellijk stift. De Benedictinessen werden voortaan kanonikessen genoemd omdat zij nog

wel leefden volgens een kanon of regel maar geen, voor het leven bindende kloostergelofte behoefden af te leggen.

Na de Reformatie ging het Stift met zijn kerk naar de nieuwe "gereformeerde" leer. Toen ook begon de gewestelijke regering zich met de goederen van het Stift te bemoeien. In 1663 kwamen de goederen van het Stift aan de ridderschap, die ze in 1795 weer verloor aan het gewest.
Op zijn reis door Overijssel kwam koning Lodewijk Napoleon 8 maart 1809 te Weerselo. Toen hij zich er van overtuigd had dat de Stiftskerk in ieder geval veel te klein voor de rooms-katholieken zou blijken besliste hij dat de Hervormden de Stiftskerk konden houden. In 1812 werden "bij opbod en brandende kaars", in circa 140 nummers, de boerenerven, grondstukken, tienden en de korenwindmolen verkocht.

De gemeente Weerselo telt tegenwoordig één hervormde gemeente en vier afzonderlijke parochies met iedere een eigen kerkgebouw. De huidige rooms-katholieke kerken te Deurningen, Saasveld en Rossum dateren uit respectievelijk 1913, 1925/26 en 1940.

In 1980 telde de gemeente Weerselo 6 begraafplaatsen. Twee in Weerselo (één rooms-katholiek en één algemene), een rooms-katholieke in Deurningen, Rossum en Saasveld en een protestants-christelijke op het Stift. Tegen de kerk op het Stift ligt nog een kerkhofje. De algemene begraafplaats in het dorp Weerselo is gesticht ter vervanging van een in 1978 gesloten algemene begraafplaats in Lemselo en vormt een door een heg afgescheiden deel van de rooms-katolieke begraafplaats.

7.2. Scholen
Rond het midden van de vorige eeuw kregen alle oude markescholen in de gemeente nieuwe gebouwen. De eerste nieuwe school werd in 1840 gebouwd in het dorp Weerselo. Daarna ontstonden nieuwe scholen in de marken, in Dulder (1846), in Lemselo in (1848), in Deurningen (1848) en in Volthe in 1851.

In het gemeenteverslag van 1852 wordt melding gemaakt van een zestal scholen. Het gaat om de scholen voor lager onderwijs te Weerselo (Stift), Dulder, Volthe, Lemselo, Deurningen en Hasselo. Bij ieder van deze scholen heeft men bij de verdeling der markegronden ruimte gereserveerd als speelruimte voor de kinderen.

In januari 1852 bezochten in totaal 721 kinderen de zes openbare scholen, waarbij de school op het Stift in die jaren de meeste leerlingen had (119 in 1862). In 1912 was het totale aantal leerlingen afgenomen tot 632, en was de school te Hasselo het drukst bezocht met 126 leerlingen. In het algemeen werden de scholen in de wintermaanden beter bezocht dan gedurende de zomer. Het aantal aan de scholen verbonden leerkrachten nam in die jaren toe van 6 in 1862 tot 16 in 1912.

Anno 1989 had de gemeente Weerselo nog 6 basisscholen: twee in de kern Weerselo, één in Rossum, één in Saasveld, één in Lemselo en één

in Deurningen. Met uitzondering van de openbare basisschool op het Stift, betrof het allemaal rooms-katholieke scholen.

De gemeente heeft voortgezet onderwijs gekend in de vorm van huishoudonderwijs. Met het verzorgen van dergelijk onderwijs werd kort na 1925 begonnen door de Zusters Franciscanessen uit Noord-Deurningen (gemeente Denekamp), die in dat jaar naar Weerselo kwamen. Aanvankelijk werd les gegeven in een aantal kamers van het St. Josephgesticht (thans bejaardenhuis St. Joseph) en in een aantal andere gebouwen, waaronder het Stiftshuis. Later (jaren vijftig) kreeg het huishoudonderwijs een eigen schoolgebouw aan de Bisschopsstraat.

8 Ontwikkeling 1850 - 1940

Typering:
Kerkdorp.

Functie:
Agrarische verzorgingskern.

Ruimtelijke ontwikkeling:
In het begin van de 19de eeuw werd op ongeveer 1 kilometer zuid-oosten van Het Stift een rooms-katholieke kerk gebouwd.
Rond deze kerk ontwikkelde zich een nieuwe nederzetting -Nijstad- waaruit het huidige dorp Weerselo is ontstaan.
In 1850 bestond het dorp uit verspreide bebouwing langs de verbindingswegen. Pas na 1950 heeft de huidige kernvorming plaatsgevonden.

Bijzonder gebied:
"Het Stift", in de 12de eeuw gesticht als Benedictijner abdij, met een 14de eeuwse kerk; het Stiftsplein wordt het huizen omzoomd.
Stramien, bebouwing en groen vormen een historische kwaliteit.
Het gebied is aangewezen als beschermd dorpsgezicht.

Stedebouwkundige ontwikkeling Weerselo

Boven: kaart ca. 1850
Onder: kaart ca. 1900

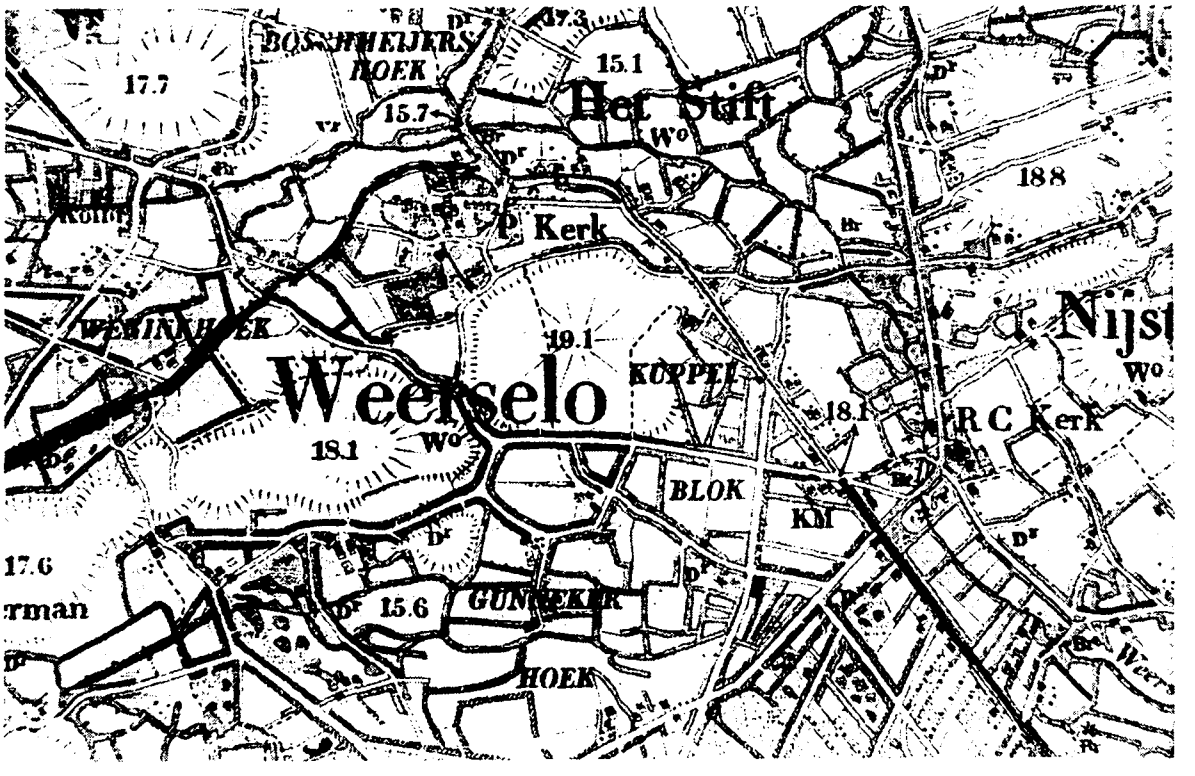

Kaart ca. 1940

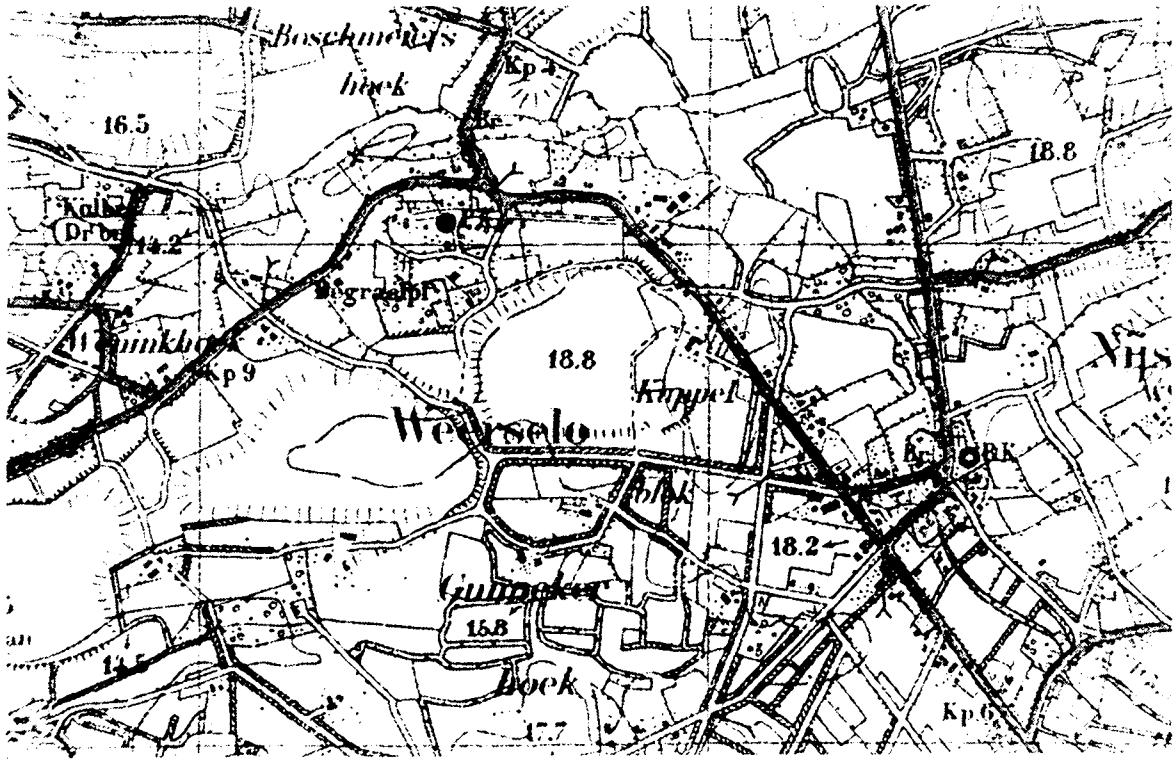

Schaal : ca. 1:15000
Bron : Topografische kaarten van Nederland
Kaart ca. 1850, verkend 1848
Kaart ca. 1900, verkend 1901
Kaart ca. 1940, verkend 1933

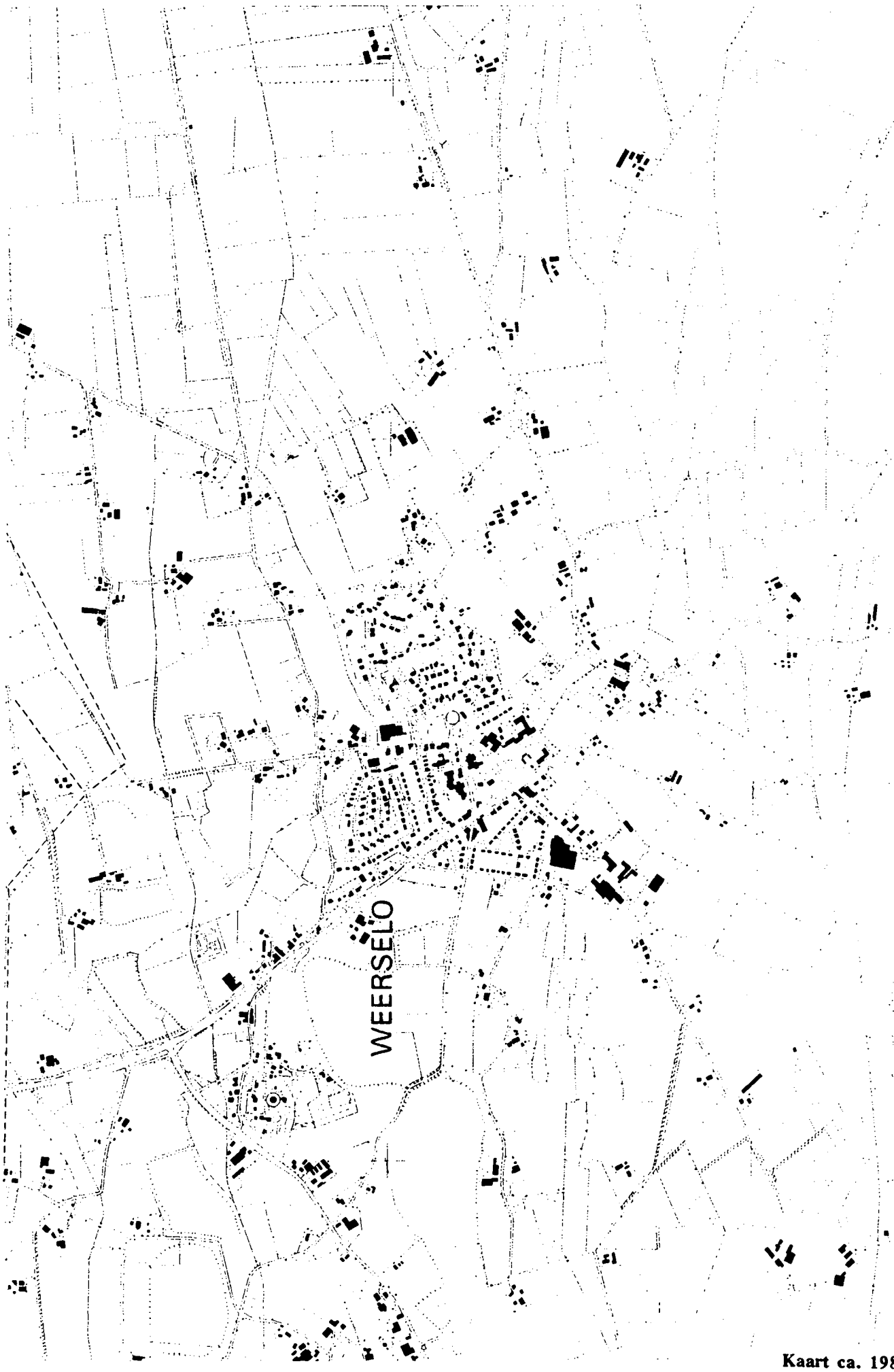

Kaart ca. 1988

Bronnen

Literatuur Weerselo en regio:
*Dingeldein, W.H., Acht eeuwen Stift Weerselo 1150-1950, Enschede, 1951.
*Vroom, E., De gemeente Weerselo benaderd vanuit prehistorisch en historisch-geografisch perspectief, Geografisch Instituut V.U., Amsterdam, 1974.
*Kollen, H.J., Weerselo in oude ansichten, Zaltbommel, 1970.
*Kollen, H.J., Kent u ze nog ... de Weerseloërs, Zaltbommel, 1972.
*Sociale kaart van de gemeente Weerselo. Een schets van een plaatselijke situatie, Stichting Overijssel, Zwolle, 1966.
*Sociaal-Wetenschappelijk onderzoek ten behoeve van de ruimtelijke ontwikkeling van Weerselo, E.T.I.O., Zwolle, 1970.
*De Vries Reilingh, H.D., Sociografiën van plattelandsgemeenten II Weerselo. Verslagen van landbouwkundige onderzoekingen, Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselvoorziening, Directie van de Landbouw, 's-Gravenhage, 1949.
*Gemeente Weerselo. Officiële gids voor de gemeente Weerselo, Eindhoven 1989.

Kaarten:
*Bodemkaart van Nederland. Stiboka, Wageningen, 1985.
*Kadastrale minuutkaart 1832, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.
*Topografische kaart van Nederland, ca. 1850, 1900, 1935, 1950, 1960, 1976 en 1985. Topografische Dienst Delft/Emmen.

Archieven:
*Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale geografie, 1988.
*Gemeenteverslagen 1850-1940,

Rijksarchief Overijssel, Zwolle
*Verslagen van Gedeputeerde Staten 1850-1940, Rijksarchief Overijssel, Zwolle.

Tabellen

Tabel 1
Loop van de bevolking in de gemeente Weerselo tussen 1850 en 1940.

Jaar[1]	Aantal inwoners	Index(1850=100)
1850	5.462	100
1860	5.429	99
1870	5.267	96
1880	5.109	94
1890	4.557	83
1900	4.492	82
1910	4.804	88
1920	5.462	100
1930	6.579	120
1940	7.307	134

1) Cijfers per 31 december

Bron: Databank Universiteit van Amsterdam, Vakgroep Sociale Geografie, 1988.

Tabel 2
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Weerselo in 1849.

Onderdeel	Aantal inwoners[1]	Woningvoorraad[1]
Weerselo	556	93
Dulder/Saasveld	1.002	167
Volthe	544	90
Rossum	506	84
Lemselo	406	67
Nijstad	170	30
Gammelke	340	57
Deurningen	756	126
Hasselo	841	140
Klein Driene	244	40
Gemeente Weerselo	**5.365**	**894**

1) Cijfers bij benadering

Bron: Steden en dorpen in Overijssel, 1980.

Tabel 3
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Weerselo op 1 mei 1947.

Onderdeel	Aantal inwoners	Woningvoorraad
Weerselo	584	
Nijstad	151	
Rossum	321	
Saasveld	150	
Deurningen	240	
Totaal kernen	**1.446**	
Verspreide huizen	5.935	
Gemeente Weerselo	**7.381**	**1.138(902)[1)]**

1) (...) = aantal boerderijen en/of tuinderswoningen.

Bron: Uitkomsten van de volks- en beroepstelling van 31 mei 1947.

Tabel 4
Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeente Weerselo op 1 januari 1988.

Onderdeel	Aantal inwoners[1)]	Woningvoorraad[1)]
Kern Saasveld	429	133
Buitengebied Saasveld	1.124	277
Kern Deurningen	971	287
Buitengebied Deurningen	1.134	331
Kern Weerselo	1.754	533
Buitengebied Weerselo	960	258
Kern Rossum	1.082	343
Buitengebied Rossum	1.083	269
Gemeente Weerselo	**8.537**	**2.431**

1) De genoemde aantallen zijn gemeentelijke opgaven; ze kunnen daardoor afwijken van de C.B.S.-cijfers.

Bron: Statistieken R.O.I., Aantal inwoners en woningvoorraad per onderdeel van de gemeenten van Overijssel, 1988.

Kaart 1

DE LIGGING VAN DE GEMEENTE IN TWENTE

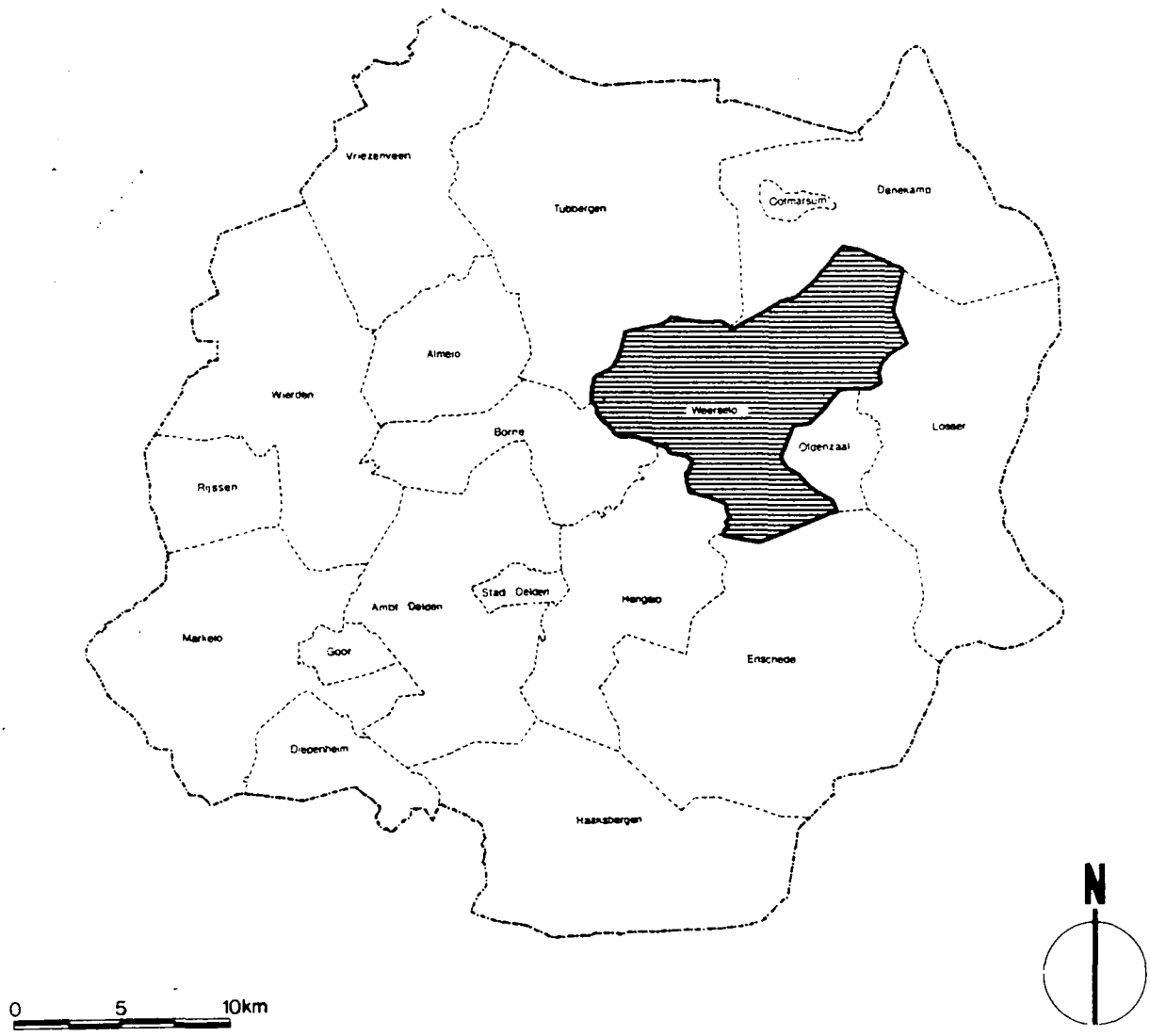

Grenzen van Twente
Gemeentegrenzen

Bron: Atlas van Nederland, deel 1, 1984.

Kaart 2

BODEMGESTELDHEID EN GEOLOGIE

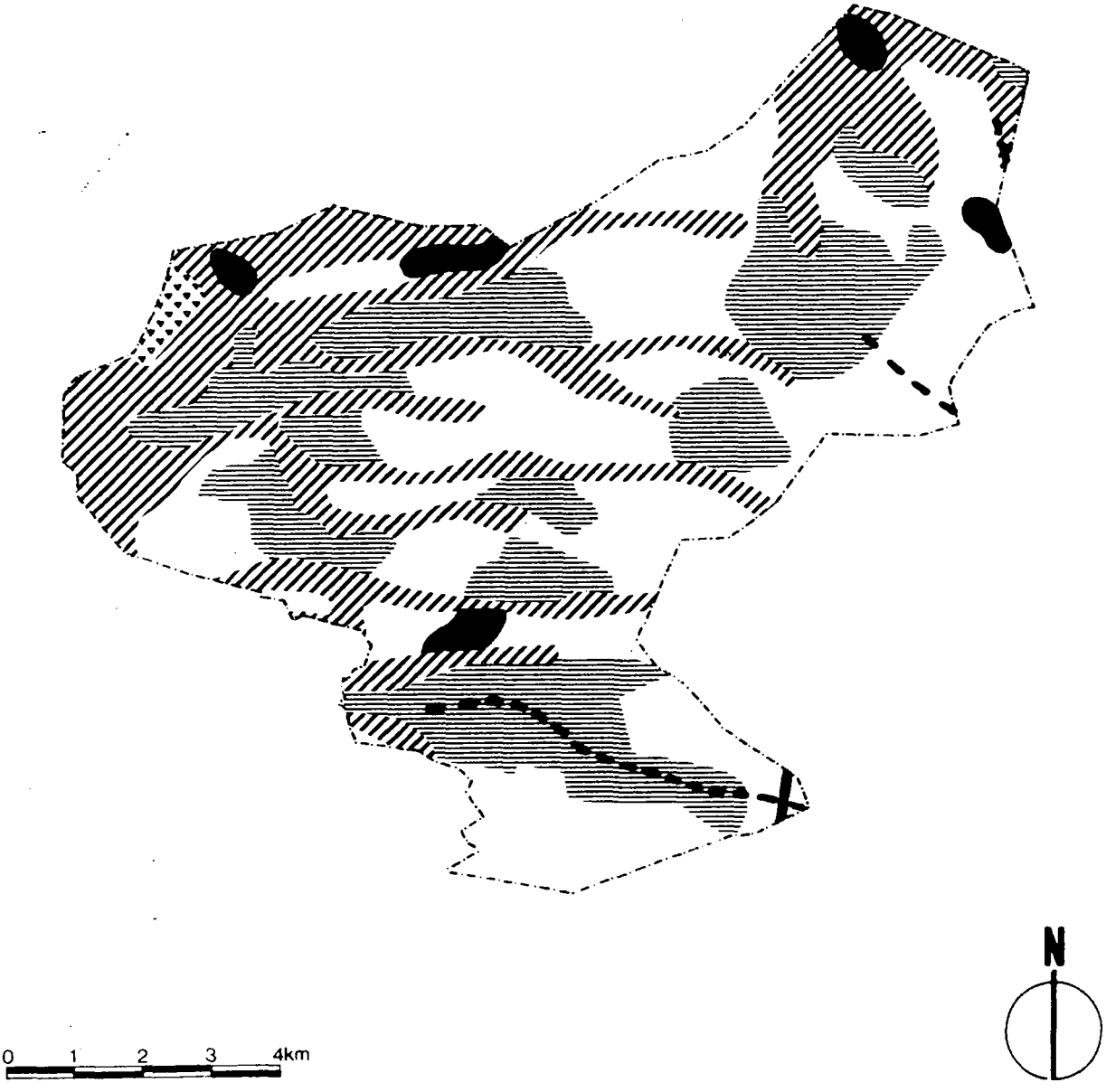

- Enkeerdgronden met een 30 tot 50 cm dik cultuurdek
- Kleine, geïsoleerde dekzandkop met een tenminste 30 cm dik cultuurdek
- Schrale zandgronden (veldpodzolgronden)
- Verschillende soorten beekafzettingen
- Veengrond op zand, tenminste 125 dik
- Stuwwal
- Smeltwatergeul

Bron: Bodemkaart van Nederland, 1985.

Kaart 3

MARKEN

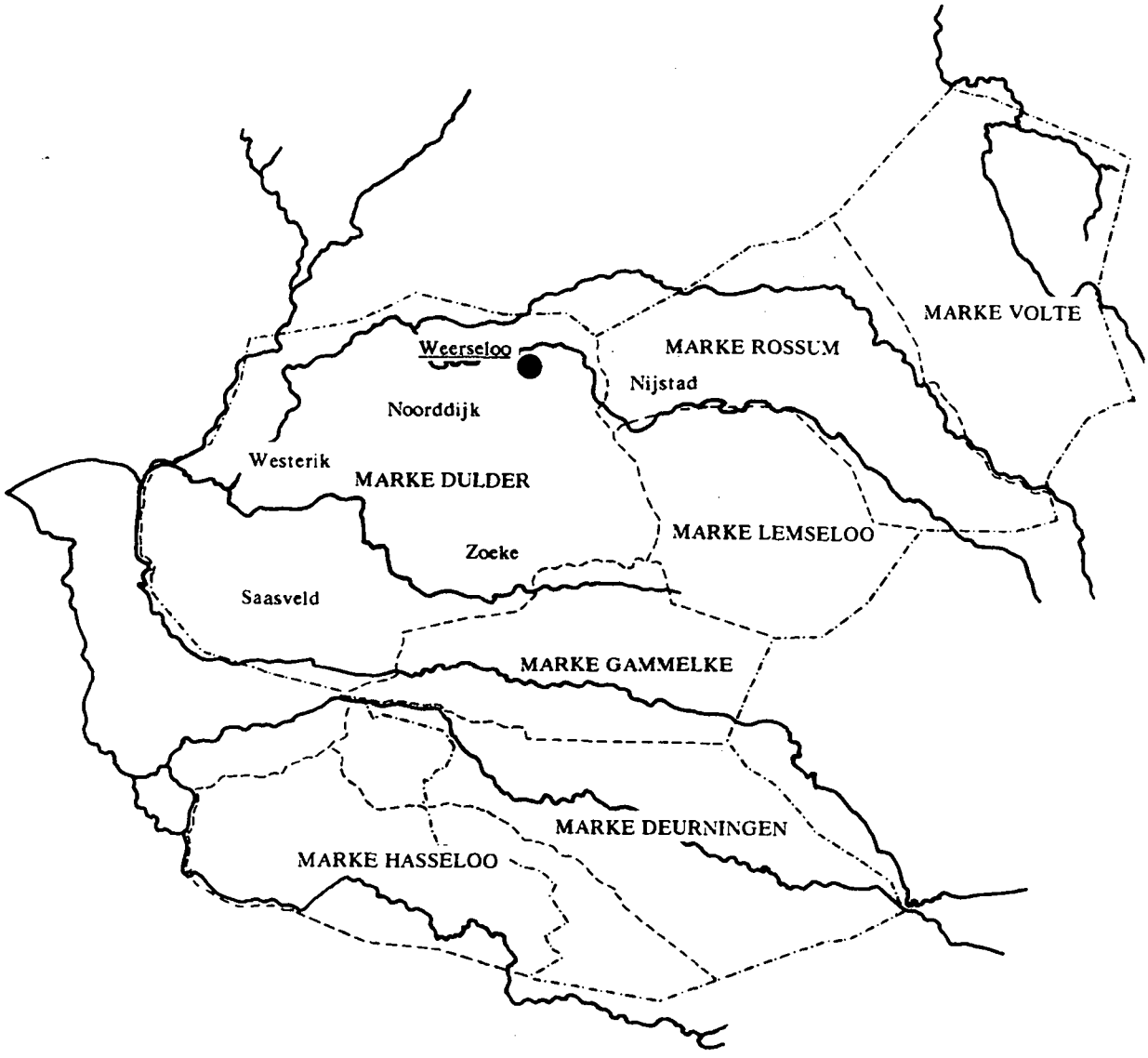

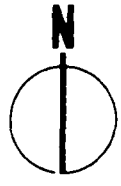

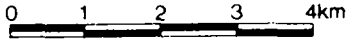

- - - - - Gemeentegrens op 1 januari 1989
- - - - - Markegrens
——— Beek
● Kerkdorp

Bron: Geschiedkundige Atlas van Nederland, 1924; en Jaarboek Twente 1965.

Kaart 4

INFRASTRUCTUUR

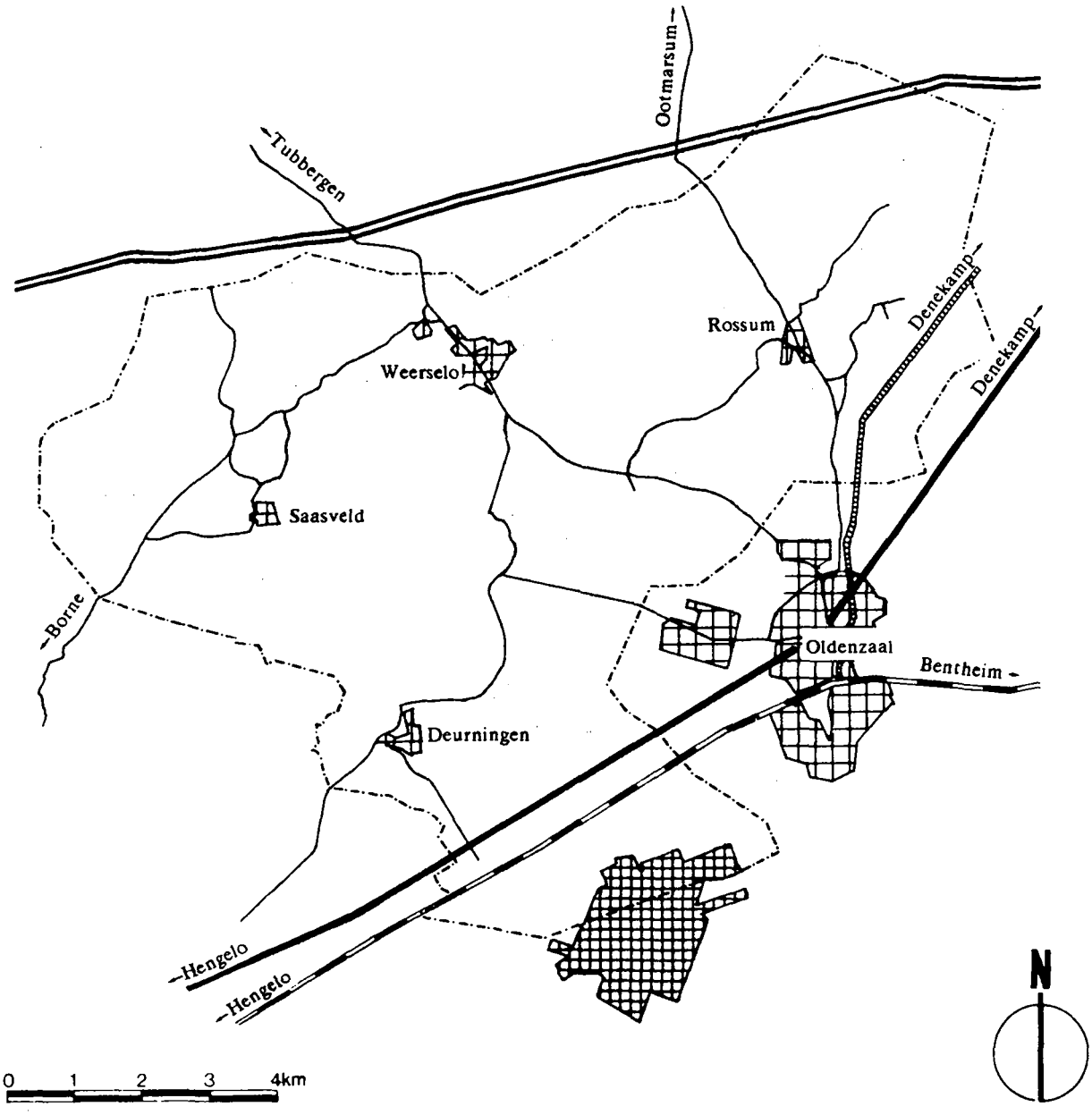

Kanaal Almelo-Nordhorn
Straatweg in 1850
Belangrijkste tussen 1850 en 1940 verharde/aangelegde wegen
Spoorlijn aangelegd door de Spoorweg-Maatschappij Almelo-Salzbergen
Opgeheven tramlijn van de Nederlandsch-Westfaalsche Stoomtramweg-Maatschappij
Vliegveld Twente
Bebouwde kom in 1984

Bron: Topografische kaarten van omstreeks 1850, 1935 en 1972.

Kaart 5

GEMEENTE WEERSELO OMSTREEKS 1865

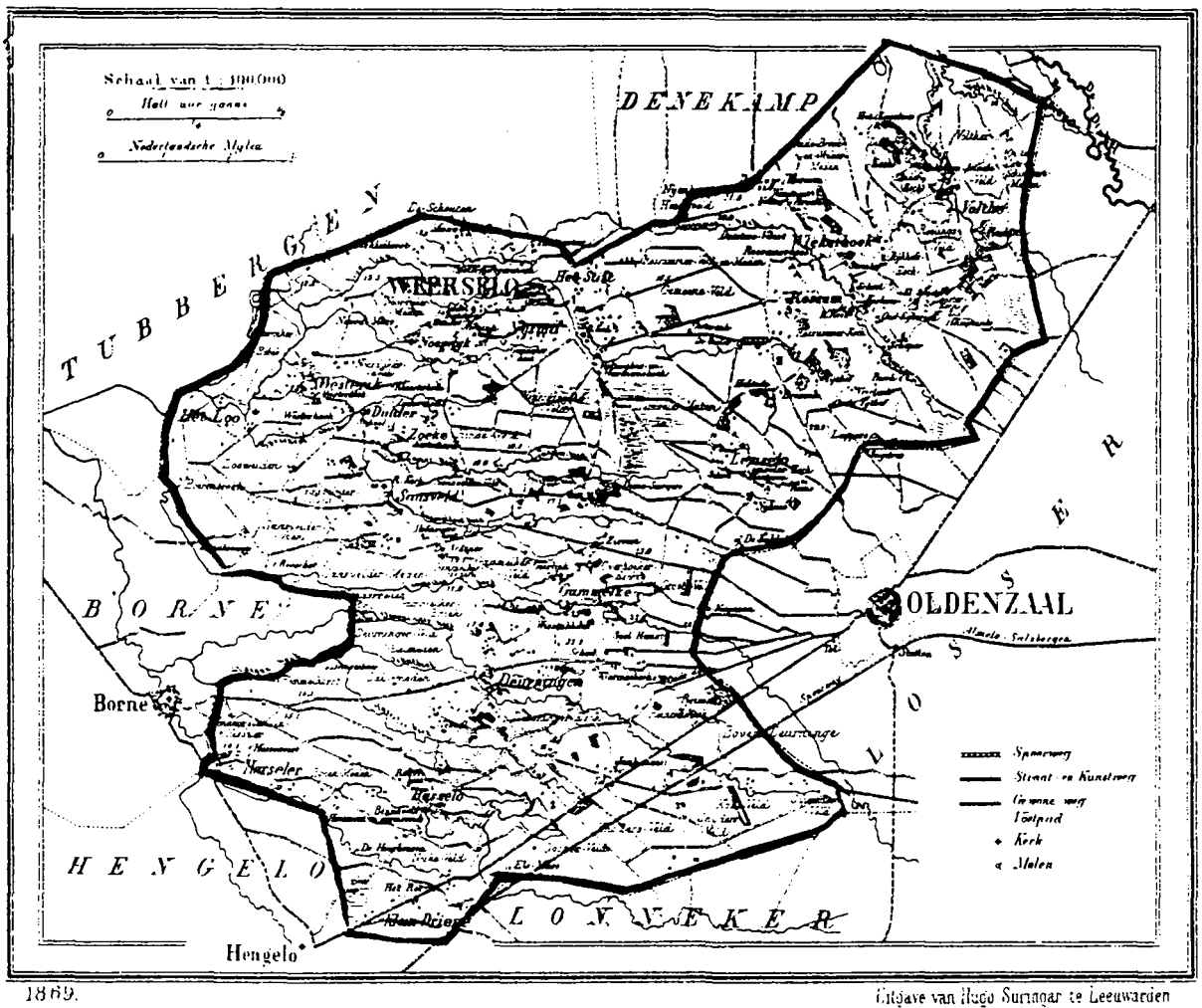

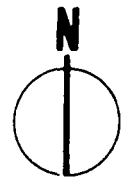

Bron: Gemeente-atlas van Nederland, 1971.

Kaart 6

GEMEENTE WEERSELO OMSTREEKS 1972

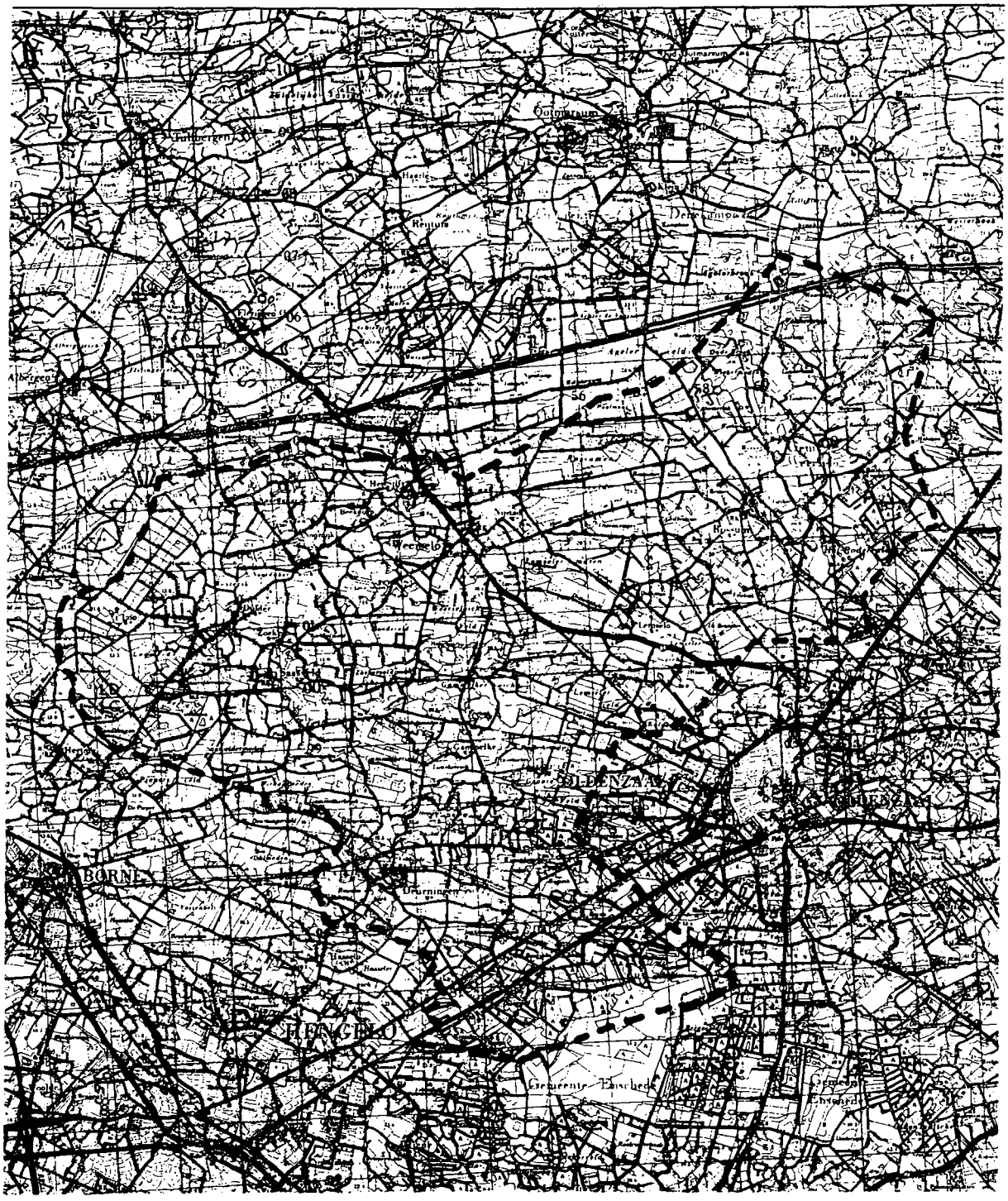

0 1 2 3 4km

N

Bron: Topografische kaart van Nederland, 1974.